

## ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата педагогічних наук, доцента *Гуцало Емілії Ун-Сунівни* на дисертаційне дослідження *Фокши Олени Михайлівни* з теми «Педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці» подане на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

### **Актуальність теми дисертації**

Сьогодні вимагає переосмислення засадничих позицій функціонування майже всіх державних інституцій. Система освіти нашої країни, як невіддільний елемент соціокультурного простору не залишається осторонь цих процесів. Ми спостерігаємо та відчуваємо, як поступово «учителювання» набуває значущості у громадянському, національному, інформаційному та політико-правовому контекстах. Сучасний учитель привертає увагу громадськості, батьків, держави. Відтак, сучасний учитель має стати «іншим» – привнести нові інтенції в життя країни, стати транслятором нових глобальних цінностей та локальних трансформацій. А головне, вчитель має стати другом та партнером дитини, має плекати неповторність кожного учня, допомагати та підтримувати, супроводжувати на життєвому шляху.

Олена Михайлівна Фокша виконала дисертаційне дослідження керуючись таким положенням: вчителі-гуманітарії – це фахівці-освітяни, які творчо використовують набуті знання, осмислюючи їх у гуманістичному, суто «людському» вимірі. А підготовка майбутніх учителів, у яких сформована фасилітаційна компетентність, є каталізатором змін у системі освіти в цілому: на зміну технократичній моделі фахівців з'являється нова модель, гуманістична, відбувається підготовка учителів, для яких на першому місці стоїть людина як самоцінність.

Відтак, актуальність дослідження сумнівів не викликає.

### **Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації**

Проведений аналіз дисертації О. М. Фокши дає підстави розглядати її як завершений та цілісний доробок з проблеми, важливої для вітчизняної педагогічної науки та освітянської практики. Науково-понятійний апарат

дисертації визначено відповідно вимогам до такого рівня робіт і є достатнім для розв'язання окреслених дисертанткою завдань. Всебічному розв'язанню завдань наукового пошуку сприяла коректно використана система теоретичних та практичних методів дослідження, широка джерельна база. Обґрунтованість наукових результатів роботи забезпечено методологічним і теоретичним обґрунтуванням вихідних концептуальних положень; використанням апробованого діагностувального інструментарію; репрезентативністю масиву досліджуваних, експериментальною перевіркою гіпотези, висновків; використанням комплексу методів дослідження, що є адекватними меті та завданням дослідження; якісним і кількісним аналізом одержаних даних; експериментально-дослідною перевіркою висунутої гіпотези; статистичною обробкою результатів педагогічного експерименту.

Дисертація є добротним і змістовим дослідженням, що представляє собою плідну спробу системно проаналізувати та структурно інтегрувати наукові, методологічні та методичні розвідки щодо підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей як фасилітаторів.

Зміст роботи та аналіз основних положень дисертації підтверджує досягнення мети і вирішення завдань дослідження.

Відтак, можна стверджувати, що пропозиціям, розробкам та висновкам, які представлені в дисертації властива повнота та логічність викладу, достатній рівень обґрунтованості та достовірності.

### **Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів**

Характеризуючи наукову новизну виконаного дослідження, слід зазначити, що дисертаційна робота за своєчасністю постановки проблеми та операційно-технологічним її вирішенням позитивно вирізняється з-поміж чисельної низки досліджень цієї проблематики.

Оленою Михайлівною Фокшею *вперше* визначено та науково обґрунтовано педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей (систематизація знань майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей щодо специфіки фасилітаційної взаємодії; набуття майбутніми вчителями гуманітарних спеціальностей досвіду фасилітаційної взаємодії; актуалізація ціннісного ставлення майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до фасилітаційної взаємодії у професійній діяльності); розроблено модель (професійно-орієнтувальний, конструктивно-моделювальний, суб'єктно-збагачувальний етапи) формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей; визначено структуру фасилітаційної

компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей (гносеологічний, праксеологічний, аксіологічний компоненти); критерії оцінювання (проективний, інструментальний, світоглядний) із відповідними показниками; описано рівні сформованості фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей (функційно-варіативний, професійно-стереотипний, фахово-унормований); схарактеризовано специфіку професійної діяльності вчителів гуманітарних спеціальностей і своєрідність їхньої професійної підготовки у закладах вищої освіти; уточнено поняття «фасилітація», «фасилітаційна взаємодія», «компетентність»; подальшого розвитку дістала методика формування особистісних і професійно значущих якостей майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей.

Спираючись на вищезазначене можна стверджувати, що дисертаційна робота вирізняється науковою новизною.

### **Оцінка змісту та завершеності дисертації**

Дисертаційна робота складається з двох розділів, кожен з яких характеризується певним внеском у розвиток теорії і методики професійної освіти.

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність; указано на зв'язок із науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, схарактеризовано методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичну значущість роботи; подано відомості щодо апробації та впровадження одержаних результатів; наведено загальну кількість публікацій, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «Теоретичні засади формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей» схарактеризовано специфіку професійної діяльності вчителів гуманітарних спеціальностей і своєрідність їхньої професійної підготовки у закладах вищої освіти; представлено науково-теоретичні інтерпретації феномена «фасилітація» у наукових джерелах; конкретизовано зміст понять «фасилітація», «фасилітаційна взаємодія», «компетентність»; висвітлено зміст і структуру феномена «фасилітаційна компетентність майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей»; науково-обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці.

За результатами аналізу наукового фонду схарактеризовано специфіку професійної діяльності вчителя гуманітарних спеціальностей, що полягає у формуванні духовної культури учнів (як чинника духовної безпеки нації), у

межах якої здійснюється концептуалізація їхнього світогляду (як здатності співвідносити внутрішні інтенції з універсальними суспільними формами життєдіяльності); актуалізуються процеси самопізнання та самореалізації учнів; формуються у них морально-етична та соціальна позиції. Схарактеризовано своєрідність професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у закладах вищої освіти, що залежить від сформованості в них «нелінійного» гуманітарного стилю мислення, здатності вибудовувати конструктивні моделі полілогічного, толерантного спілкування з довколишніми, спираючись на специфічні властивості особистості (емпатійність, рефлексивність, конгруентність) суб'єкт-суб'єктного спрямування.

Уточнено зміст базових понять: компетентність, фасилітація, фасилітаційна взаємодія. Компетентність – професійно-значуща якість фахівця, що передбачає наявність динамічної комбінації фундаментальних знань, прикладних умінь і конструктивних навичок, нелінійних способів мислення, світоглядних цінностей, усталених моральних орієнтирів людини. Фасилітація – це зумовлений соціальними контактами взаємовплив людей, що підвищує їхню активність; виявляється в активізації психічних процесів, поліпшенні самопочуття, поліпшенні та прискоренні результатів діяльності людини в умовах співпраці з довколишніми; специфічний стиль спілкування, що передбачає полегшення взаємодії у процесі спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу; спосіб ненав'язливої допомоги групі чи окремій людині в пошуку шляхів виявлення і розв'язання педагогічних проблем, налагодження комунікативної взаємодії між суб'єктами діяльності. Фасилітаційна взаємодія – суб'єкт-суб'єктна взаємодія, що сприяє прояву особистісної активності кожного учасника, налагодженню емоційного контакту, забезпечує оптимальні умови для формування позитивної мотивації до діяльності; вид гуманістичної педагогічної взаємодії учителя та учнів, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних відносинах взаємоприйняття, взаємоповаги, співпереживання, конгруентності, толерантності, емпатії, надання допомоги та підтримки.

Науково обґрунтовано зміст феномена «фасилітаційна компетентність майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей» як інтегративний, динамічний комплекс індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних характеристик педагога, що характеризується здатністю вибудовувати фасилітаційну взаємодію з усіма суб'єктами освітнього процесу з урахуванням розвивального потенціалу гуманітарних дисциплін.

Визначено компоненти фасилітаційної компетентності (гносеологічний, праксеологічний, аксіологічний), критерії (проективний, інструментальний,

світоглядний) із відповідними показниками (за проєктивним критерієм: обізнаність із механізмами педагогічної фасилітації (педагогічна підтримка/педагогічний супровід); обізнаність із варіативністю педагогічного спілкування (активне/пасивне слухання; монологічне/діалогічне мовлення); обізнаність із прийомами педагогічної техніки (такесика, кінесика, проксеміка, екстра та паралінгвістика); за інструментальним критерієм: комунікативно-стратегічні вміння; конфліктологічні вміння; перцептивно-невербальні вміння; за світоглядним критерієм: емоційність; емпатійність; гуманістична спрямованість); рівні сформованості фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей (функційно-варіативний, професійно-стереотипний, фахово-унормований)

Науково обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці: систематизація знань майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей щодо специфіки фасилітаційної взаємодії; набуття майбутніми вчителями гуманітарних спеціальностей досвіду фасилітаційної взаємодії; актуалізація ціннісного ставлення майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до фасилітаційної взаємодії у професійній діяльності.

У другому розділі «Експериментальне дослідження ефективності педагогічних умов і моделі формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей» описано логіку здійснення експериментального дослідження; визначено критерії сформованості фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей із відповідними показниками; схарактеризовано рівні сформованості фасилітаційної компетентності студентів; розроблено й упроваджено діагностувальну методикау та модель формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці; подано результати констатувального і прикінцевого етапів експерименту.

Перевірено ефективність педагогічних умов і моделі формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці (основними завданнями формувального експерименту виступили: стимулювання пошуку самостійних шляхів реалізації студентами фасилітаційної компетентності в майбутній професійно-педагогічній діяльності через набуття спеціальних знань професійного характеру (професійно-орієнтувальний етап формування фасилітаційної компетентності); забезпечення організації освітнього процесу на інтегрально-духовному рівні з опорою на творчу самореалізацію

майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей засобами використання потенціалу квазіпрофесійної діяльності (конструктивно-моделювальний етап формування фасилітаційної компетентності); формування у студентів особистісної гуманістичної, суб'єкт-суб'єктної парадигми, побудованої на ціннісному осягненні індивідуальності та неповторності кожної дитини-учня (суб'єктно-збагачувальний етап формування фасилітаційної компетентності) шляхом порівняння результатів діагностувальних зрізів на початковому та прикінцевому етапах експерименту.

Загальні висновки логічно випливають зі змісту роботи, у концентрованому вигляді відображають основні результати дослідження відповідно до його завдань. У роботі зроблені відповідні узагальнення й умовиводи, правильно оформлені додітки та списки використаних джерел.

### **Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях**

Аналіз публікацій О. М. Фокши засвідчив їхню кількісну та якісну відповідність вимогам до оприлюднення результатів кандидатської дисертації. Авторські ідеї презентовано у 15 публікаціях автора, зокрема: 5 статей у фахових виданнях України (з них 2 – у виданні, внесеному до міжнародних наукометричних баз), 2 – у наукових періодичних виданнях інших країн, 7 апробаційного характеру, 1 – додатково відображає матеріали дисертації.

### **Рекомендації щодо можливого використання у практиці роботи закладів освіти**

Убачаємо практичне значення роботи у розробленні спеціального курсу «Основи формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів-гуманітаріїв»; програми роботи педагогічної майстерні-гуртка «Фасилітація – метапрограма професійного зростання майбутнього вчителя-гуманітарія»; системи дослідницьких завдань проблемного характеру, диференційованих за рівнем складності; серії індивідуальних творчих медіапроектів для оптимізації загальнотеоретичної та фахової підготовки студентів; комплексу тренінгових, аутопсихологічних і комунікативних вправ та методики самопрезентації «Ораторика»; сценаріїв інтегрованих лекційних занять та щоденників педагогічної практики; мануалу діагностувальних методик (анкети-питальники, карти аналізу педагогічних ситуацій) для вимірювання особистісно-професійних якостей студентів, рівня їхніх професійно-зорієнтованих знань та вмій; щоденник педагогічної практики «Траєкторія професійного становлення».

Основні положення та результати дослідження впроваджено в практику роботи 7 закладів вищої освіти у різних регіонах країни.

### **Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації**

Ознайомлення із текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою, змістом та оформленням він відповідає вимогам, що ставляться МОН України. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

### **Зауваження та побажання щодо дисертаційної роботи**

1. У першому розділі авторка ґрунтовно дослідила розгортання дослідницької думки вітчизняних учених щодо феномена «фасилітація». Аналіз наукових джерел виглядав би більш переконливим, якби дисертантка висвітлила сучасний стан розробки проблеми за кордоном.
2. Презентована графічно модель формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці (с. 133) є адекватною. Разом із цим, доцільно було б представити в ній також і принципи, за якими здійснювалась реалізація педагогічних умов формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, адже в тексті роботи їх зміст розкрито.
3. Заслуговує схвалення використання дисертанткою у ході формувального етапу експерименту різноманітних авторських форм роботи зі студентами з метою формування фасилітаційної компетентності. У такому разі, бажано представляти їх класифікуючи за параметрами «традиційні» та «інноваційні».
4. Зважаючи на використання у дисертації різноманітних термінологічних сполучень, на пряму пов'язаних із концептом «фасилітація» (фасилітаційна взаємодія, фасилітаційна позиція, фасилітаційне спілкування), доречним видається складання словника-тезауруса з проблеми дослідження та його подальша публікація, що може стати корисним в контексті підготовки майбутніх учителів різного профілю.

## Загальні висновки і оцінка дисертації

Рецензована робота характеризується глибиною теоретичного аналізу і вагомістю методичних пропозицій. Дисертація є завершеною науково-дослідною роботою, виконаною в контексті нових наукових підходів до професійної освіти.

Ураховуючи актуальність теми, наукову новизну отриманих результатів та їхню практичну значущість, а також відповідність поданої роботи вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» до кандидатських дисертацій, вважаємо, що дисертація *«Педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці»*, подана на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук, сприятиме якісним змінам у професійній підготовці педагогічних кадрів для гуманітарно-педагогічної освіти в Україні, а її авторка – *Олена Михайлівна Фокиша* заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

### Офіційний опонент

кандидат педагогічних наук, доцент  
доцент кафедри соціальної роботи,  
соціальної педагогіки та психології,  
Центральноукраїнського державного  
педагогічного університету  
імені Володимира Винниченка

Гуцало Е. У.

*Гідний засвідчує.*  
*Вчений секретар*

*с. Олена Михайлівна Фокиша*